

կարգն ինձ ելաւ, ես չուտ պատտեցայ, որովհետեւ
իմ իրեղներու բոլորովն անմեղ էին: Առարիական
պաշտառատերն անցարար տառ քննիլ, իրենց
հիւաստափ է Վանք տեսաւ, ապանքան Wien? (դեռ
ի Ավստրիա): Հարցուց, որուն երկրոր Տա (այն) մը
պատասխանելու վերը, ամցագիր գնաց ներսի
սենեակն, ես այնուն երեխի պամաճութութեան
թագարածուելու վերը, կրկին գործաւու — Այս կայսու-
թանիս մէջ զանգավոր Հրեայ առմասափոխներ իրենց
ծառապյութիւնը կ'առաջարիեն ռուսական գրանի
առարիախանի վերօնքութեան: Կայսրունիք դաստիարկից
ալ Վաննայի հայու այլ տեղութեան համարակիներ
կու տար ես այս երկու գործն ալ Օքտան կատա-
րած՝ եւ ոչ մէկան պէտք ունեի այսաեղ. ամբողջ
անցքներ համար Օքտանյայի մինչեւ վեհենու տառ
ասկի գրքուն առած էի Օքտանի կայսրանին մինչեւ
վեհապետ կ'առ բարել 14 բարել 62 կող ռուսական եւ ՅՈ գուշ-
արն 17 կող ռուսարիական փող (երկրորդ կարգի հա-
մար): Երբ այս բար գործազրդ թեանց վերը եկաւ,
անցնաւ ռուսարիական շաբաթապահն, որ կայսրանի
տաշեց պարագաներ մաքի կը պատաւը. իրեղներուն
տեղաւորելու վերը խոկից այց երայ չուցեկաքրին
ճաշաբան-վագոններն (որ կը պահէր ռուսական ճաշ-
աբանի մէջ): Ծառեկացըր առևց սուժին եւ ձեռք
առաւ պառակաւիր ճանապարհը: Մենք արդէն
բորբոքին հեռաւեկ էինք ռուսական առհմաննեւ:

Կ, ՏԻՀՐԵԱՆ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՔԹԱԿՑՈՒՅԻ Մ'Ի ՎԻԵՆԵԱ

Фропф. Ալբերտ բժշկն կանաց, վայ
գրած դիբը մեջ յուզում յառաջ բերաւ գի-
տանական կանաց մէջ, եւ յանկաբար արդի ինդիբ-
ներէն մէկը դարձաւ այս խնդիրն ալ: Բժշկ
կանայք գրեթերով եւ տեսրակներով Փրոֆէսո-
րին ընդդիմաբանութիւններ գրեթին եւ կը գրին
Առաջիններէն մէկն եղաւ ԴՇ Տիկին Կերցբաու-
մեր (Kerschbaumer) որ ի Սալյանա ահմարա-
ժարանի մը վարուհին է: Այս Տիկինը առըն-
թերակաց բժիշկներէն մէկն է Հայոցք օրիորդ
մը նյոյնպէս կյայեալ բժշկուհի, Օր. Մարգարիտ
ԴՇ Եկիլը Բէգլարեան: Դէպի ի թիֆլզ ձամա-
բայ չելսծ աւզց օրիորդն այցելեթին մը տառ-
ի ի վիճնա, բայց կանաց ինդիրն հոս ալ-
նուիրուած Հետաքրքրութիւնը տեսնելով, զի-
շաւ իւր վիճնապի բարեկամ տիկինաց աղեր-
անքին եւ ըստ մասին նպաստել աւզց այս
ինդիրն հրապարակահան ճառափառութեամբ մը
Նյոյնմէեր 7 Ճննդշաբթի իրիկունք ժամկ
Ղիւ Գewerbevereinի սրաները լցուած էին

400—450 Հրաւերեաներով, որոնց մէջ կը գտնուէին դրեթէ Խմբովին եւ ընտանեզ Ահենանյի հայ գաղթականութիւնն, որ եկած էր առաւել փայլ մը տալ իւր ազգակցից բժշկու- չչաց փառաւորութեանց : Ի վեհնեա, ոք շէ կաց քաղաքի մը մէջ, հայ օրիորդի մը այս ճա- պահուութիւնն հրափած էր ուղղականը, զգորփ. Ճառաւա- անուանի կնասուց, զգորփ. Գոմզէրց, ընդհանուր հիւանդանոցին տեսուց՝ զգորփ. Փոն բէօմ, արքունի գերասան Լէվինս- կին, եւ բազմաթիւ օրիորդներ ու տիկիններ:

Ճառախօսը Նիւթ ընտրած էր իրեն “Հայ կնոջ ռիորն իւր դրագի մաշմետական կնոյ քով :

Օրինակ բժշկչներն առաջին անգամ նիւթ զինքն պատվիր ընտիր բաղմութեան մ' առցել տեսնելով, շուտքած մնացած էր, բայց քաջութեամբ սկսաւ բեմին վրայէն իւր ընակիր գերմանակեն իսամացալութիւնն, որուն սրաձը ու կանոնաւոր իմաստներն եղան նշան նաև։ Օրինակին առած սրածը կիլոտիեան է՝ դաստիարակութեամասն էր երեսն երեսն սրամիտ դիտութիւններ ուղղվել կանաչոց բարձրադիր ու աւանդ ձգտան դէմք մաքառուներուց, եւ նոյն հսկ արքունի խորհրդական Փրուֆ. Այլերտի գէմ։

Ուստահպատակօրիորդն հրաւիրեց ունկըն-
դիրները՝ մասք փոխադրությալ պարսիկ սահմա-
նակից Եղիսաբեթովով Նահանգը: Գովեց կա-
նանց խնդրին, Նկատմամբ ուռական պետու-
թեան ցցը ուռաած՝ «մարդաբարեկան», Կարգա-
գործ թիւները, Նշոնակէ արդի յառաջադիմու-
թեան համար հայ կանանց յայտնա փոյթն
ու չանըլը գրութեց: «Բժշկուհին եւ փաստա-
բանուհին շատ մեծ յարգ ունին, կըսէր, ի
Ուստասան: Աչ քը կը համարձակի ըստի, թէ
«այսցեք կիս մըն է բժիշկը», հայ լեռուն մէջ
կնոյ՝ Երիկ մարդու նկատմամբ ունեցած սար-
ուութիւնն յայտնող հայ առակ մը չիս, կը-
սէր. կնոյ մտաւոր զօրութիւնը շատ բարձր է
եւ միջնակիցնեւթեան տարած փութով կը հա-
ւասարի այր մարդու: Գիտական կիրա շատ կը
յարցուի Ուստասան, Նյոյ իսկ ամենամնայի
կիներնեն եւս ամելի, եւ գերմանիայի համելքարա-
ներէն ետք գարզու ուսանող երիտասարդներն
չնո՞ւ շատ բան սորված չեն, բայց եթէ շատ գա-
ռնուու ինեւ, եւ կանարմն անարգել:

յափիսընցհամութեանութենէ մը ետքը,
շաղի կնոջ կեանըը պարզեց օդիրդ-
ին: «Գիւղացւոց մը տան մէջ ամէն բան
որդու, ձեռաց գործերը չեն: Ի բաց
զվագերը, անտեսութեան վերաբերեալ

ամէն իրերը կինը կը պատրաստէ, որպիսի են հիւսուածեներ, կտաներ, գորգեր, նարօտներ, զգեստ եւն եւն: Կինը ծանր գործերէ եւ զբաղմունքներէ աշխատ է, ամենամեծ գժուարութիւնն է — Հաց թրմել ու եփելը: Կնոջ հետ լաւ կը վարուին ին հայրենիքս: Հայը՝ մանկամարդ աղջիկները կը նամացնեն վարդի կոկններուն, որոնք եթէ չոգացուին գիրքաւ կը թարշամին ու կը թափին: Հայ կինը միայն երբ իւր գոյութիւնը պահպանելու համար ստիպուի, պն ատեն ծառայութեան կը մանէ: Ի մասնաւորի եղօր եւ քրոջ յարաբերութիւնները կը յարսուին պս հետեւեալ մաղթանքին մէջ, որ շատ սովորական է՝ “Ասուած պահպանէ քո եղբայրը”, Քոյրը՝ իւր ամուսնէն աւելի մեծ կարեւորութիւն կու տայ իւր եղօրը: Այս “դրախտանան”, երկինն մէջ ամուսնանալու ատեն օժիտ չի խոնդուիր: Շատ անգամ ծնողք իրենց զաւակներն իրարու կը հարմախօսնե՞ որորոցի նշանով, մը այսինքն որդորուները մատնացցց ընելով: Տնարարութեան մէջ մի մայն իշխան կինն է, և տան մէջ ամենը իրեն կը ամանդին:

Շատ կը տարբերի հայ կնոջ գիրքէն՝ նյոյն կողմերու մահմետական կնոջ գիրքը, որ քրդական ծագում ունի: Թէ պէտ մահմետական կինը կանակ աղատագրութեան ընկերութեան մ'անդամ չէ, բայց շատ աղատագրեալ է: Բոլոր թափառական ազգաց կանանց պէս, այր մարդու չափ քաշորի է, կը ձիամարէ եւ զենք գործածել գիտէ: Տղայ մը կանակը եւ տուայ մ'առաջը, թամբին վայ, վայրի եւ անշաւիլ լիռուներու վրայ կ'երթայ ձիով, եւ այնպիսի գահավեժներու քովիքէն, որ սարսափի կ'ազդէն նյոյն խոկ այր մարդոց: Միանգ ամայն լուացք կը լուայ, կերպաւը կ'եփէ, կար կը կարէ, արջանները կը հոգայ, կորսուած գուարները կը փնտուէ, եւ իւր վրան յարձակող աւազաները հրացանահար կը տապալէ: Շատ կ'աշխատի եւ ծանր գործերը կը հոգայ, մինչ ամուսնն իւր սիրական զբաղմանց — աւազակութեան կը պատաղէ: Եթէ քիչ աւար բերէ տանը, երկայն քարոզ մը կ'ըլլայ գուազքը, որոն ամենազրաւոր ցուցումն է՝ կրակարանին ահագին փայտի կոճղը, որով կը սպառնայ կինն՝ ամուսնոյն: Քուրք կինն ամուսնին ընտրած ատեն կողապատած կարաւաններութիւն կը հացընէ, ինչպէս մը քոյլ սիրաղուները կը հարցուներն եւ համալպարանական կրթութիւն կու առանգ ամսամարդ հարանանեաց ծափերէն աղատելու համար՝ ծնողաց գիտակցութեամբն ու

խորհրդովը կ'ըլլան, եւ հարսանեաց հանդիսութիւնները շատ անգամ ութ օր կը տեւեն: Կանայք զօրաւոր եւ տաղանդաւոր են: Բայց կրթութեան կողմանէ՝ հարիւր տարի յառաջ ունեցած աստիճանն քայլ մը յառաջ գացած չեն:

Ու հարստութիւն եւ ոչ աղուական տոհմ մը պս պայմանը փոխաւ չեն, մանաւանդ թէ հարուստներն աւելի բթամիտ են եղած: Հարուստ եւ աղքատ քորդ կանայք իրարմէ կը տարբերին զգեստով եւ այն յատկութեամբ որ աղքատներն աւելի սրամիտ եւ հանձնարեղ են: Ըսդ հակառակն հայ կինը մեծ յառաջարիմութիւններաւ, որուն թուականն է՝ Պարսից իշխանութենեն ելլերվ Ռուսից իշխանութեամբ տակ մտնելը: Դպրոցներ հաստատուեցան, համալսարաններն յաճախելու հրաման տրուեցաւ, հայերէն լրագիրներ եւ հայկական թատրոն մը հիմնուեցան: Ամէն մատար աշխատութեանց մասնակից է հայ կինը: Թէպէտ հայ կինը թող կու տայ, որ այր մարդն ամէն սկզբնաւորութիւն ընէ, բայց այրը շւտով մասնացութեան հրաւեր կը կարդայ, եւ չի կրնար ըսել “մինչեւ հոս եւ ոչ աւելի յառաջ”, Հայ կինն երբեք այրերու սրբանութեանց նիւթ չի կրնար ըլլալ Մինհէնի “Fliegende Blätter” երգիծաբանական թերթը՝ Հայոց համար չի կրնար հրատարակուիլ:

Թէպէտ հայ կին այսչափ հրապարակի հետ շիմնան մէջ է, սակայն տառն կը հոգայ եւ կը ինամակ: Բայց որչափ կրթեալ ըլլայ կինը, նցնչափ աւելի յարդ կ'ունենայ իրը տանտիկին: Որչափ աւելի կրթութիւն, նցնչափ աւելի սէր, որչափ մարդանաւաչութիւն եւ փորձառութիւն, նցնչափ ամէն բանի խելամտութիւն կ'ունենայ կինը: “Հասկընալ” ներել ըսել է: Միայն սահմանափակ եւ անձկամիտ կանայք շատ քիչ կը ներեն: :

Օրիորդ բժշկուհին շատ գեղեցիկ կերպով պարզեց մի առ մի այն ամէն անպատճէութիւններն, որ շատ անգամ յառաջ կու գան գիտական առն եւ տպէտ կնոջ ամուսնութենեն, եւ երկու ամուսններու գիտութեան պս անհաւասրութեան պատճառաւ պակաս չեն ըլլար յարկերէն կաֆն ու կորիւը: Ի մէջ բերած քանի մ'օրինակները խանդավառ ծափահարութեանց նշան տուին եւ ունկնդրաց կողմանէ մեծապէս հաւանութեան եւ: So ist es, es ist so: “Այսպէսէ, այսպէսէ է, հաստատականներ իւլեցին:” Այս յարաբերութիւններէն կը ծագէ՝ կը շարունակէր հայ բժշկուհին, պիտ-

լրֆ ռուս բանաստեղծին՝ իւր մէկ առակին մէջ նկարագրածը: Անգամ մը մարդ մ'ուզեց իւր կառքին լծել կարապ մը, նեցգետին մը եւ ձուկ մը, բայց կարապը թռչելու ակաս, նեցգետինը դէպ ի ետ կը քաշէր կառըր, եւ ձուկը ի ծով կը դիմէր: Դնչ օգտաւ կը գոչըր Օրիորդ Բեդավարեան, եթէ այրը կարապ մըն է, կիսր ինեց գետին, եւ աղջիկը — ձուկ մը: Դուսական իշխանութեան տակ կնոջ զարդացմէն շատ յառաջացած է: 1880Է՛ ի վեր հայ աղջկոնք եւ կանայք օտար սարձրագոյն դպրոցներն ալ կը յաճամին: Հիմայ 8 հայ օրիորդ կ'աւսամին ի գէնփ, եւ 2 հատ ի բեն: Ակիզազյառ Բ. Կայսր՝ Համալսարանի բժշկական ճիւղը ազատ ըրած է կանանց համար: Բայց կանայք մանաւոր շնորհակալութիւն մ'ունին Ազգերանդր Գ. ին նկատմամբ: Յանալուսն առաջական «ուսեալ մանկաբարձ», միտուուին մեղ՝ կիս բժիշկ, տիտղոսն շնորհած է, եւ մանաւոր նշան մը: Դուսաստան բժշկուհին մեծ յարգ կը վայելէ: Բայց Հայստանի կանայք շնե ուսանիք՝ ազատարուելու, արծաթ շահելու, ընտանեաց պարտաւորութիւններէն հրաժարելու համար, ոչ. այլ իրենց ցաւագար քըրերուն օգնելու համար. եւ Փառը Աստուծոյ, Եւրոպայի պէտ՝ հեռագրատանց, հեռաձայնաստան, պանդոկիներու... մէջ ծառայելու հարկաւորութիւն սույնին. վան զի արանց եւ կանանց համեմատութիւնը շշիւ պահուելով, ամենն ալ կ'ամսամաննն: Համարու կիրառ յիշամասկէ Օրիորդ Բ. կալարեան անպատճառուր պայմանները, Տաճկաստանի հայ կնոջ, որ մահու շափ իւր գոյութիւնը պահպանելու, ստիլուած ըլլարվ, չի կնարը բնականապէն բարձրագոյն ուսմանց վրայ մտածել. բայց «ուսուահայ կնընը, բարցական պարտաւորութիւն ունին, կ'ըսէր, այս նկատմամբ օգնութեան համեմելու իւր տաճկահայ քրոջը...» և հայ կորում կ'ըսէր Օրիորդին երջանիկ կանանց, որ ձեռք կարկառեն իրենց դժբախտ քյուրերուն վլճակէ բարւորելու, վանս զի առանձինն վլճակէ երջանկութիւնն կիսակառը երջանկութիւն մըն է: «Սյու է բժիշկ կանանց պարտըն, ազատել կանայքն արբառութենէ եւ խառնակցութենէ, նեղչէ՛ պատուագրութենէն յառաջ բերած ազգեցիկ կարորով, եւ «Մշեցի աղջկան, բանաստեղծութեամբը վերջացուց Օրիորդն իւր ճառախօսութիւնը Վարձատու-

թիւն եղան ներկայից ծափահարութիւնները: Ցանկալի էր թերեւա «Հանդիսին, էլի՛ բուն մէջ կարդալ բավանդակ ճառը. բայց էական կէտերն զանց առած չննիք: Ուրախ ենք մայրաքաղաքուն մէջ նշանաւոր Փրոֆէսորներու առջեւ Հայ Օրիորդի մ'առած առաջին քայլին համար. յուսանկ թէ վերջինը չէ:

Օրիորդ Բ. էկալարեան կը դառնայ իւր հայրենիքը ուր պիտի հաստատէ առաջին կանանց հիւանդանոցը, որով պիտի ըլլայ Օրիորդն առաջին հիմնարկուն պյափիսի օգտակար հաստատութեան մը: Թէպէտ Աստրախան՝ Օրիորդ Քալարեանց արդէն իւր բժշկուհի կը պաշտօնավորէ, բայց բոն Հայստանցից չէ, այլ է Բուռնաց ցան ու ցիր ապրող հայ գովազական ընտանեաց մը զաւակը: Յաշողութիւնն էր մաղթինք առաջնադարու Օրիորդին եւ կը բաշակէ որ եռանդուն հետեւողներ գտնէ:

Հ. Գ. ՄՌՆ.

ՍԱՑԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՆԵՐԱԳԻՑՑԵԼԻՑ ԲՈՒՄՈՒՇԵՑԵՑԵՑ

Կաղմաց Ա. Թիշմիշեամց, Թիֆլիս, Տպ. Մ. Շարամեհ. էջ 302, դիմ. — 80 կա:

Պիտի չսխալնիք եթէ ըսենք՝ Բնական պատմութիւններու սահմանեալ է, բայտ մէծի մասին, 95 թուականը. վան զի 3 մինչեւ 4 գիրք հրատարակուած կը տեսնենիք այս սիսթիւ վրայ: Ի բաց առեալ մին՝ միւսներն պարուցական դասագիրք չեն: Մանաւորենիք մեր խօսքը «Գիտելիք բռնապատճենն գրեն վրայ: Ահա հրատարակութիւնն մը, զդր հեղինակը էլ շահագիրը կ'անուանէ: — «Գիտելիք է այս համարու դասակիրք մէջ մանրաման բացատրութիւններ առաջ, եւ են են —, եւ 16 դասերաբանած է, եւ էջ՝ 64 իւր աշակերտներուն կ'ըսէ «անցեալ դասին սկիզբն ես ձեզ ասացին են են: Հետաքրքրուեցանք այս դասակիրքի կարդալու ծայրէ ի ծայր, եւ երկու կասկածներ արդեւ եղան մեր մասց մէջ՝ դասակիրք բառին ստուգութեան: Նախ՝ դասակիրքէ մը պահանջաւալ յատկութիւններն ի զուր վիստուեցնիք, չգտանք. վան զի նառական մեծուոր՝ վարուց

¹ Գերմաններէն բեցզետիւն (Krebs) կը հանակէ նաև քաղցիկէր, եւ Եակիչն առաջիկէր, ձուկ, նաև պահանակ աղջկէր իշխուցիւն դիմուն ավայանին է....